

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Роберт Луїс
СТІВЕНСОН

■

ХИМЕРНА ПРИГОДА
З ДОКТОРОМ ДЖЕКІЛОМ
ТА МІСТЕРОМ ГАЙДОМ

Повісті. Есеї. Вірші

Харків
«ФОЛІО»

ХИМЕРНА ПРИГОДА
З ДОКТОРОМ ДЖЕКІЛОМ
ТА МІСТЕРОМ ГАЙДОМ

Не можна забувати про Божі заповіді;
Бо ж вересу й вітрів Шотландії ми діти.
Далеко рідний дім, але для нас донині
Зіновать розцвіта у горяній країні.

Що сталося біля дверей

Правник містер Аттерсон мав похмуре обличчя, на якому ніколи не світилася усмішка; та, холодне й безживне, яке не виказувало ані думок, ані почуттів, видовжене, суворе, темне на колір, воно, однак, було чимось привабливе. На дружніх вечірках, коли вино йому смакувало, в його очах спалахувало щось надзвичайно людяне; це «щось» ніколи не виявлялося в словах, та промовляло воно не лише німими символами пообіднього виразу обличчя, але, значно частіше й гучніше, вчинками з його життя. До себе він був нещадний: на самоті пив джин, аби притлумити смак до виногрон, і, хоча й любив театр, протягом останніх двадцяти років не навідувався до жодного. Проте до інших людей він ставився з подиву гідним терпінням, інколи мало не заздрісно дивуючись напрузі почуттів, які штовхають людей на лихе, і в кожному складному випадку прагнув радше допомогти, аніж ганити. «Я шаную Каїнову ересь, — мав звичку казати він дещо вишукано, — й визнаю за ближнім своїм право прямувати до пекла його власним шляхом». Отже, він частенько був останньою надійною підпорою і добрим порадиником для людей, що котилися вниз. І, доки вони навідувалися до його приймальні, він ані на йоту не змінював свого поведження з ними.

¹ *Катаріна де Маттос* — кузина письменника. Йї Стівенсон присвятив також декілька віршів.

Без сумніву, це давалося містерові Аттерсону легко: роблячи добро, він не прагнув розголоту; опікування друзями було основою доброчесності щирої вдачі. Прийняти коло своїх приятелів з рук випадку вже сформованим — ознака поміркованої людини; саме так чинив правник. Тож друзями його ставали або кривняки, або ж вельми давні знайомі; така прихильність, розростаючись у часі, наче плющ, зовсім не обтяжувала тих, на кого була скерована. Щось подібне, без сумніву, й пов'язувало правника з містером Річардом Енфілдом — його родичем, людиною досить відомою в місті. Для багатьох лишалося загадкою: щό ці двоє знайшли один в одному, що спільного можуть вони мати поміж собою. Ті, хто стрічав їх під час недільних прогулянок, розповідали, що йдуть вони мовчки, обоє насуплені, і з очевидною полегкістю сприймають появу ще одного знайомого. Однак, попри все, ці двоє здійснили безліч спільних прогулянок, чекаючи на них як на найбільше свято кожного тижня, і не лише відсували набік інші розваги, але відмовлялися й від поважних справ, що могли б зашкодити їхньому улюбленому відпочинку.

Одного разу випадок завів їх до якоїсь бічної вулички в діловій частині Лондона. Вуличка була невеличка і тиха, хоча в будні тут жваво торгували дорогим крамом. Мешканці її, очевидячки, тішились добробутом, хизувалися своїми статками; тож вітрини крамниць вишикувалися вздовж хідників, наче ряд усміхнених крамарок. Навіть у неділю, коли найбільші зваби вулички вже було приховано, а хідники спорожніли, вона світилася на тлі похмурого докїлля, наче вогнище серед лісу; її свіжопофарбовані віконниці, відполірована мідь ручок, загальна чистота й ошатність тішили око перехожому.

За два будинки від перехрестя зліва лінію фасадів перекивав вхід до подвір'я; саме там крайчик гостроверхого даху з будинків нависав над вулицею. То була двоповерхова будівля без жодного вікна; вона мала єдині двері на долішньому поверсі, над ними височіла глуха стіна із слідами бруду й тривалого занепаду. Двері, не споряджені ані дзвіночком, ані молот-

ком, так само були занедбані й занехаяні. Якийсь волоцюга вочевидь намагався запалити об їхню поверхню сірника; діти перетворили сходи на місце своїх пустощів; школяр випробував свого ножика на різьблених прикрасах; і на пам'яті принаймні цілого покоління ніхто не намагався ані прогнати непроханих відвідувачів, ані бодай полагодити зіпсуте ними.

Містер Енфілд з правником ішли з протилежного боку вулиці; та, порівнявшись із входом до цього подвір'я, Енфілд показав ціпком на будинок.

— Чи звертали колись ви увагу на ці двері? — запитав він і, коли його супутник ствердно кивнув, додав: — Вони нагадують мені про один вельми дивний випадок.

— Справді? — голос Аттерсона ледь затремтів. — І що ж тут скоїлося?

— Було це так, — розпочав Енфілд. — Глупої зимової ночі я повертався додому з якоїсь віддаленої околиці. Не видно було нічогісінько, крім ліхтарів. Вулиця за вулицею, всі поснули; вулиця за вулицею — ліхтарі наче похоронні, порожньо, як у церкві — зрештою, мене опанував такий стан, коли починаєш прислухатись до кожного звуку, і страх як хочеться натрапити на полісмена. І раптом я побачив дві постаті: кущий чоловічок простував протилежним боком вулиці, а он з того завулку щосили вибігла зненацька дівчинка років восьми чи десяти. Звісно ж, на розі вони зіткнулися, а далі сталося щось неймовірне: той чоловік навально збив з ніг дівчинку і покинув її лежати на землі. Я навіть не чув крику, досить було того, що я побачив. Він взагалі був схожий не на людину, а на кровожерного індійського Джаггернаута¹. Тоді я видав бойовий клич, метнувся навздогін за ним, і притягнув його за комір туди, де навколо заплаканої дівчинки вже зі-

¹ Це слово (походить від санскритського «джаната» — «володар світу») з'явилося в англійській мові ще в 17 столітті на позначення важкої колісниці зі статуями індуїстських богів, під яку кидалися в нестямі фанатики, щоб знайти смерть під її колесами. Тепер воно відоме переважно як ім'я застрашливого героя американських коміксів авторства Стена Лі й Джека Кірбі.

брався гурт людей. Він був цілком спокійний і не чинив жодного опору, але зміряв мене таким огидним поглядом, що мене аж кинуло у піт. Люди, що зібралися, виявилися ріднею дівчинки, а дуже швидко прибув і лікар, по якого відразу ж послали. Він засвідчив, що дівчинка більше налякана, аніж серйозно потерпіла, тож, здавалося, пригоду на тому вичерпано. Але була одна дивна обставина. Я з першого ж позирку відчув відразу до того куцого чоловічка. Батьки дівчинки — так само, що цілком зрозуміло. Однак вразив мене лікар. То був кощавий і висхлий аптекар непевного віку й виразу обличчя, із сильним єдинбурзьким акцентом, ще монотоннішим, аніж їхні шотландські волинки. Але ж він, мій пане, відчував те саме, що й усі ми: щоразу, коли його погляд падав на незнайомця, він аж бліднув, так йому хотілося порішити того. Я вгадував його бажання, бо мені самому хотілося того ж таки; та позаяк про це не йшлося, ми зголосилися на інше. Ми сказали тому чоловічкови, що зробимо з цього такий скандал, що ім'я його смердітиме на весь Лондон. Отож він втратить і друзів, і кредити, якщо вони в нього є. І поки ми провадили оцю балачку, нам доводилося буквально затупляти його від жінок, що були люті, наче гарпії. Ніколи доти я не бачив облич, так переповнених ненавистю, а посередині спокійно стояв той чоловічок і криво посміхався, — хоч і переляканий, він поводився, наче суцїй диявол.

«Якщо ви прагнете нажитися на цьому випадку, — промовив він, — звісно ж, я у вашій владі. Але будь-який джентльмен не волітиме розголосу. Назвіть вашу суму».

Тоді ми зажадали сотню фунтів для родини дівчинки; він довго опирався, але гурт наш був налаштований вельми рішуче, тож урешті-решт він здався. Далі постало питання про те, як отримати гроші, і куди, ви думаєте, пішов по них? — ось до цих дверей. Витяг ключа, ввійшов досередини і повернувся невдовзі з десятьма фунтами золотом і чеком на решту, виписаним на пред'явника до банку Ковтта; підписано чека було прізвищем, якого я не можу назвати, хоча в

цьому й полягає суть усієї історії, але прізвищем усіма вельми знаним і часто згадуваним. Сума викликала повагу, але підпис відповідав їй, коли, звісно, він був справжній. Я наважився вказати нашому джентльменові, що все це виглядає доволі неправдоподібно: в реальному житті ніхто не входить крізь чорний хід о четвертій годині ночі, щоб повернутися з чеком майже на сотню фунтів, виписаним іншою людиною. Але він зневажливо відповів: «Дайте спокій вашим підозрам. Я залишуся з вами до ранку, поки не відчиниться банк, і сам оберну чек на готівку». Тож ми всі — лікар, батько дівчинки, мій приятель і я — провели решту ночі в моїй вітальні, а вранці поснідавши, рушили до банку. Я сам простягнув чек, сказавши, що маю поважні причини сумніватися, чи не фальшивий він. Нічого подібного. Чек був справжній.

— Так-так... — промовив містер Аттерсон.

— Бачу, ви відчуваєте те саме, що і я, — вів далі містер Енфілд. — Справді, історія дуже підозріла. Бо той чоловік — особа, з якою ніхто не став би водитися, нікчемна якась людина; а той, хто підписав чек, — джентльмен вельми знаний, і, що найгірше, один із ваших приятелів, з тих, хто, як то кажуть, чинить добро. Можливо, порядний чоловік мусить розплачуватися за якісь грішки своєї молодості? Але й це всього не пояснює, — додав він по хвилі і поринув у роздуми.

Містер Аттерсон урвав мовчанку раптовим запитанням:

— І ви не знаєте, чи живе тут той, хто підписав чек?

Містер Енфілд обернувся:

— Гарненька місцинка, правда ж? Але я таки помітив на чековій адресі: він мешкає на якійсь площі.

— І ви ніколи не пробували розпитувати про цей... будинок із дверима?

— Ні, сер. Я шаную чужі таємниці. Та й узагалі, ставити запитання — річ вельми небезпечна; є в цьому щось від процедури Страшного суду. Ви кидаєте запитання, а воно — наче камінець. Ви сидите собі тихо на вершині гори, а камінець котиться, зрушуючи інші; і ось якийсь із них вціляє в голову

мирному старому птахові в його власному садку, а чиясь родина мусить змінювати прізвище. Отож, добродію, в мене є правило: чим випадок непевніший, тим менше я допитуюся.

— Дуже слухне правило, — озвався правник.

— Але сам я придивлявся до цього будинку, — вів далі містер Енфілд. — Він не схожий на житло. Інших дверей тут немає, а цими послуговується, та й то вельми зрідка, лише джентльмен, про якого я оповідав. На другому поверсі три вікна виходять на подвір'я, нижче вікон немає; ті три завше зачинені, але чисті. А з димаря часто йде дим; отже, хтось має там жити. Але щодо цього я не певен: будинки в цій околиці стоять так близько один до одного, що невідомо, де закінчується один і починається другий.

Якийсь час вони знову йшли мовчки.

— Енфілде, — озвався нарешті містер Аттерсон, — у вас дуже добрі правила.

— Гадаю, що так, — обернувся той.

— І все ж, — вів далі правник, — є одна річ, про яку я хотів би вас запитати. Назвіть мені ім'я чоловіка, який збив з ніг дівчинку.

— Гаразд. Чом би мені цього й не зробити. Його звати Гайд.

— Гм, — пробурмотів містер Аттерсон. — Скажіть, а як він виглядає?

— Описати його непросто. Є в його зовнішності щось відразливе, позначене грубим несмаком. Я ніколи не стрічав людини, яка настільки мені не подобалася б, але я не можу з певністю сказати, чому. Чимось він потворний, — але я не знаю, чим саме. Чимось він впадає в око, — й знов-таки, не знаю чим. Ні, я справді не можу його описати. Однак не через погану пам'ять, бо він і досі наче стоїть переді мною.

Містер Аттерсон знову йшов якийсь час мовчки, очевидно, вагаючись.

— Чи певні ви, що в нього був ключ? — спитав він нарешті.

— Мій любий пане... — Енфілд був видимо здивований.

— Так, я знаю, — промовив Аттерсон, — я знаю — таке питання заскочило вас зненацька. Але я не питаю у вас ім'я людини, яка підписала чек, бо воно вже відоме мені. Бачите, Річарде, ваша розповідь добігла кінця. І якщо ви припустилися в ній якоїсь неточності, — краще виправте її відразу.

— Здається, ви мали б попередити мене раніше, — похмуро озвався той. — Але я розповів про все щонайточніше, як ви кажете. Той чоловік мав ключа і досі його має. Я бачив, як він скористався з нього десь так тиждень тому.

Містер Аттерсон глибоко зітхнув, але не промовив ані слова, натомість Енфілд підвів підсумки:

— Це буде мені наукою тримати надалі язика за зубами. Мені соромно, що я був таким базікалом. Давайте ніколи не повертатися до цього випадку.

— Від щирого серця, — відказав правник, — обіцяю, що на цьому поставлено крапку.

У пошуках містера Гайда

Того вечора містер Аттерсон повернувся до своєї парубоцької оселі в похмурому настрої і сів до столу, не маючи жодної охоти їсти. У неділю він завів собі твердий звичай сидати по обіді при каміні з якимось нудним богословським томом, і просиджував так доти, доки годинник на сусідній церкві не виб'є північ, а потому відходити до сну тверезим і заспокоеним. Цього вечора, однак, щойно прибрали тарілки, він узяв свічку й піднявся до кабінету. Там він відімкнув сейф, видобув з найпотаємнішого закутка конверт із написом «Тестамент доктора Джекіла» й, насупившись, узявся вивчати цей документ. Заповіт було складено доктором власноручно; містер Аттерсон, хоча й цікавився зараз його змістом, відмовився брати будь-яку участь у його опрацюванні. Документ передбачав не лише те, що в разі смерті Генрі Джекіла, доктора ме-

дицини, доктора цивільного права, члена Королівського товариства сприяння природничим наукам всі його статки мають перейти до рук його «друга й добродійця Едварда Гайда»; а й те, що, якби доктор Джекіл «зник або ж був з незрозумілих причин відсутній протягом терміну, більшого за три календарні місяці», вказаний Едвард Гайд мав би посісти маєтність поименованого Генрі Джекіла без жодного зволікання і був би вільний від будь-яких зобов'язань, окрім сплати декількох незначних сум докторовій прислузі. Документ цей давно вже був правникові як сіль в очу. Він ображав не лише його фахові переконання, а й любов до здорового, усталеного життя, несполучного з надмірностями й фантазіями. Але досі він нічого не знав про самого містера Гайда, що викликав у нього стільки роздратування, і ось тепер з волі випадку довідався, наскільки обґрунтованим було таке почуття. Це ім'я не подобалося йому, ще поки воно було просто ім'ям і не більше. Однак нині воно набувало вкрай відвортної окресленості; тумани, що досі застинали йому зір, розвіялися, відкриваючи раптом цілком певну присутність витвору рук дияволових.

— Я вважав це божевіллям, — прошепотів правник, ховаючи ненависний документ назад до сейфа, — але зараз мені починає здаватися, що це — безчестя.

На цьому він загасив свічку, надів пальто й рушив у бік Кавендіш-сквер — цієї цитаделі медицини, де його друг, славетний доктор Леньйон, мав помешкання й приймав численних своїх пацієнтів. «Якщо хтось про це знає, то це, безперечно, Леньйон», — думалося йому.

Статечний служник відразу ж упізнав його й, привітавши, без жодного зволікання провів від дверей до вітальні, де доктор Леньйон сидів на самоті з келихом вина. То був щиросердий, жвавий, веселий джентльмен зі здоровим рум'янцем, передчасно посивілою чуприною та гарячою й рішучою вдачею. Побачивши містера Аттерсона, він схопився з крісла і простягнув обидві руки у привітанні. Щирість цього чоловіка комусь сторонньому могла б здатися дещо театральною,

але вона ґрунтувалася на справді щирому почутті. Бо ж зустрілися люди, які були давніми друзями, які приятелювали і в школі, і в коледжі, які — це буває далеко не завше — о будь-якій порі раді були бачити один одного.

По декількох загальних фразах правник перейшов до того, що невідв'язно володіло його думками.

— Здається, Ленъйоне, — розпочав він, — ми з вами — найдавніші друзі Генрі Джекїла?

— Добре було б, аби ці друзі були молодшими, — пробурчав доктор. — Але тут ви праві. Та що з того? Нині я рідко з ним бачуся.

— Справді? — здивувався Аттерсон. — Я гадав, що у вас із ним мусило б бути чимало спільних зацікавлень.

— Було колись. Але вже років із десять, як з Генрі Джекїлом почало щось коїтися. Він схибнувся, схибнувся на розумі, і хоча я з пам'яті про нашу давню дружбу цікавлюся вряди-годи, що́ з ним, але бачу його збіса рідко. Така проти-наукова маячня, — закінчив доктор, почервонівши з гніву, — посварила б навіть Дамона із Піфієм¹!

Цей раптовий спалах дозволив Аттерсонові зітхнути з полегкістю. «Вони посварилися, не зійшовшись поглядами щодо якогось наукового питання», — здогадався він і, будучи сам людиною наукового складу мислення, зробив висновок: «А для таких людей немає нічого гіршого!» Тож, почекавши хвильку, поки друг його заспокоїться, він запитав про те, заради чого й прийшов.

— Ви ніколи не зустрічалися з його протеже — таким собі Гайдом?

— Гайдом? — перепитав Ленъйон. — Ні. Вперше про такого чую.

Оце й був увесь запас відомостей, що їх правник приніс із собою до своєї темної спочивальні, де й прокрутився на широкому ліжку аж до ранку. Ця ніч не принесла заспокоєння його свідомості, змученій невідступними думками.

¹ *Дамон та Піфій* — герої грецького міфу, втілення вірної дружби.

ЗМІСТ

Роберт Луїс Стівенсон. <i>Михайло Калинович</i>	3
Химерна пригода з доктором Джекїлом та містером Гайдом. Переклад Максима Стріхи	23
Клуб самогубців. Переклад Юрія Лісняка	91
Історія молодика з тістечками	93
Історія про лікаря й дорожню скриню	125
Історія з візниками	151
Діамант Раджі. Переклад Петра Тарашука	171
Пригода з коробкою	173
Пригода молодика в священничій рясі	197
Оповідь про будинок із зеленими віконницями	213
Пригода князя Флорізея і детектива	242
Літературні есеї. Переклад Максима Стріхи	249
Франсуа Війон — студент, поет і злодій	251
Книжки, що на мене вплинули	278
Невимушена розмова про роман Дюма	287
Вірші. Переклад Максима Стріхи	297
Вересовий трунок. <i>Гелловейська легенда</i>	299
Різдво в морі	302
Пісня в дорозі	304

Гостя з моря	305
Волоцюга (<i>На мотив пісні Шуберта</i>)	306
Романс	307
«Красуне, прокиньсь на світанні від снів чарівних...»	307
«Ланцюжком колись поет...»	308
«Там, де гори мовчазні й високі...»	308
Реквієм	309

Дитячий квітник віршів

Дощ	310
Співи	310
Моя тінь	310
Мої скарби	311
Куди пливе кораблик	312
Місто з кубиків	312